

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

2008-3

COMBIMARKT

&

STUDIO EDE

VOORDEEL IN FOTO EN VIDEO

TEL. STUDIO EDE 0318 - 653363

Grotestraat 62, Ede tel. 0318-616414
Bellestein 21, Ede tel. 0318-614300
Stadspoort 10, Ede tel. 0318-652121
Hoofdstraat 24, V'daal tel. 0318-512689
Molenstraat 3, Rhenen tel. 0317-616866
PB 8170 6710 AD EDE

**FOTO
FILM
VIDEO
STUDIO**

Winkelcentrum Bellestein 21, 6714 DP Ede, tel.: 0318-640479
Contactlenzen / Oogmetingen / Oogdrukcontrole

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken

Draadmateriaal

Gereedschap

Verf

IJzerwaren

* Bezorgen gratis

Hout Board Triplex

Wandplaten Schroten

Wandweefsel

Dit alles natuurlijk bij

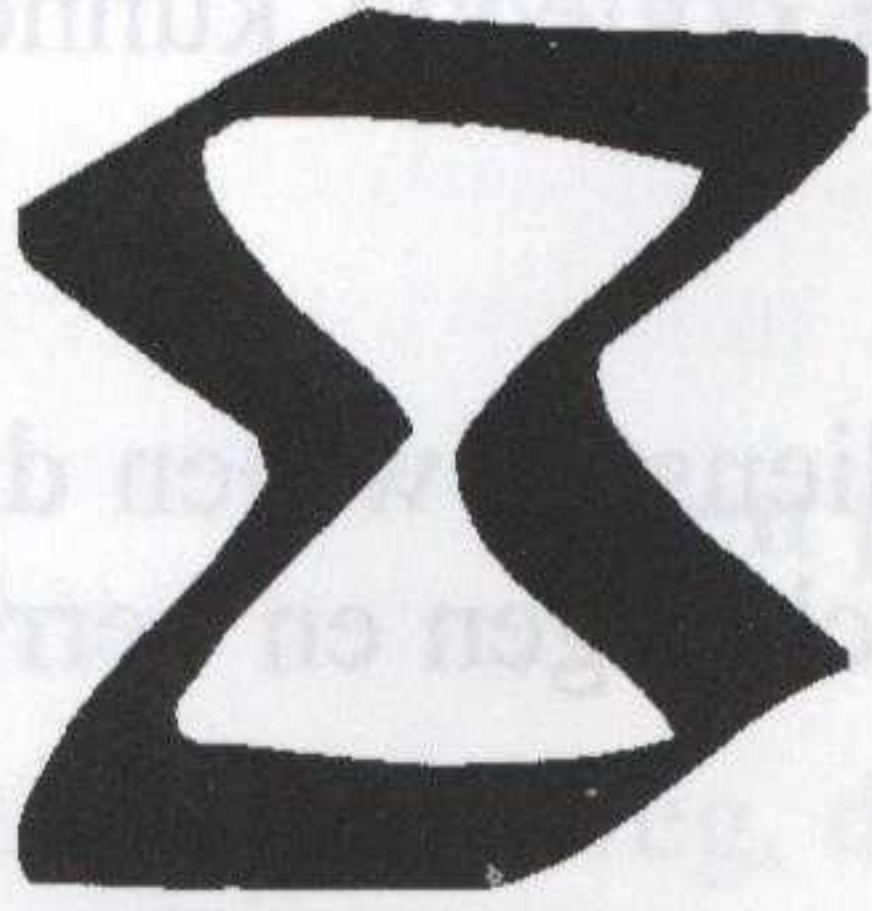
DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611 680

** Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
36e jaargang nr 3 september 2008

Van het bestuur

door Jan Bos, voorzitter

Terugkijkend naar de afgelopen twaalf maanden denken we goede resultaten te hebben behaald. Er is lof ontvangen over de werksfeer, de tentoonstellingen en de boekjes.

Toch heeft het bestuur zorgen over de voortgang en de gebleken achterstanden. De werkdruk om alles goed te realiseren, is veel te groot. Onze directeur maakt wekelijks een ongezond aantal werkuren terwijl zij maar een deeltijd baan heeft. De baliebezetting is te vaak een probleem door ziekte, vakanties, en dergelijke. De gevolgen van de vergrijzing van onze vrijwilligers zijn onontkoombaar. De gegevens over onze collectie zijn niet compleet en dienen drastisch te worden verbeterd. We hebben veel materiaal in gehuurde opslag staan, dat wellicht niet eens past binnen onze collectie. Kortom er moet wat gebeuren, want wij willen goed werk leveren.

Wij zoeken dus een extra contingent vrijwilligers voor verschillende taken. Mensen die na te zijn ingewerkt, taken aan kunnen en aan durven. Voor de realisatie van wisseltentoonstellingen denken we aan mensen voor het vooronderzoek, het opsporen en verzamelen van objecten, maar ook voor de opbouw en de inrichting van tentoonstellingen.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede en verschijnt vier maal per jaar.

- De contributie bedraagt € 12,50 per jaar, te voldoen door storting op giro 353.42.68 t.n.v. Vereniging Oud Ede.
- Het dagelijks bestuur bestaat uit de heren J.Bos (vz), F. Toonen (penningm) en K. van Lohuizen (secr).
- Beëindiging lidmaatschap uitsluitend schriftelijk, uiterlijk drie maanden van tevoren.
- Directeur van het museum is mevr. P. Gonggrijp.
- De redactie bestaat uit H. Post, eindredactie, F.G. van Oort , H.van Scherrenburg, K.van Lohuizen en D.Kranen
- Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede. Tel.(0318) 619554.
- Fax (0318) 653389. E-mail: hismuseumede@hetnet.nl. Internet: www.historischmuseumede.nl.
- Het museum is open 's middags van 13..30 tot 17.00 uur, op zondag van 13.30 tot 16.00 uur.
- De redactie behoudt zich het recht voor tot het weigeren van een artikel.
- Overname van artikelen na schriftelijk toestemming van het Historisch Museum Ede
- Productie van het blad : Drukkerij Frouws

ISSN 1384-7090

Ook voor een goede systematische inventarisatie van onze collectie kunnen we hulp gebruiken.

Daarnaast zijn er nog enkele vrijwilligers nodig die middagdiensten willen draaien aan de balie. Zij ontvangen de bezoekers, geven hen wat inlichtingen en verrichten enkele bijkomende administratieve handelingen.

De financiële steun die wij van de gemeente krijgen is relatief beperkt en wij kunnen niet zonder een grote inzet van onze leden. **Meldt u aan en laten we samen bekijken of u ons kunt en wilt helpen op de plaatsen waar wij hulp nodig hebben.**

Uw kijkje achter de schermen zal zeker uw inzicht, begrip en enthousiasme verruimen.

Besprekingen met de N.S., eigenaar van het museumgebouw, zullen waarschijnlijk niet leiden tot een huurverhoging van € 55.000,- maar van plm. € 9.000,-. Voor onze vereniging nog aanzienlijk, maar toch een andere orde van grootte.

Museumnieuws **door Patty Gonggrijp**

Overzicht tentoonstellingen en activiteiten van het Historisch Museum Ede,
najaar 2008

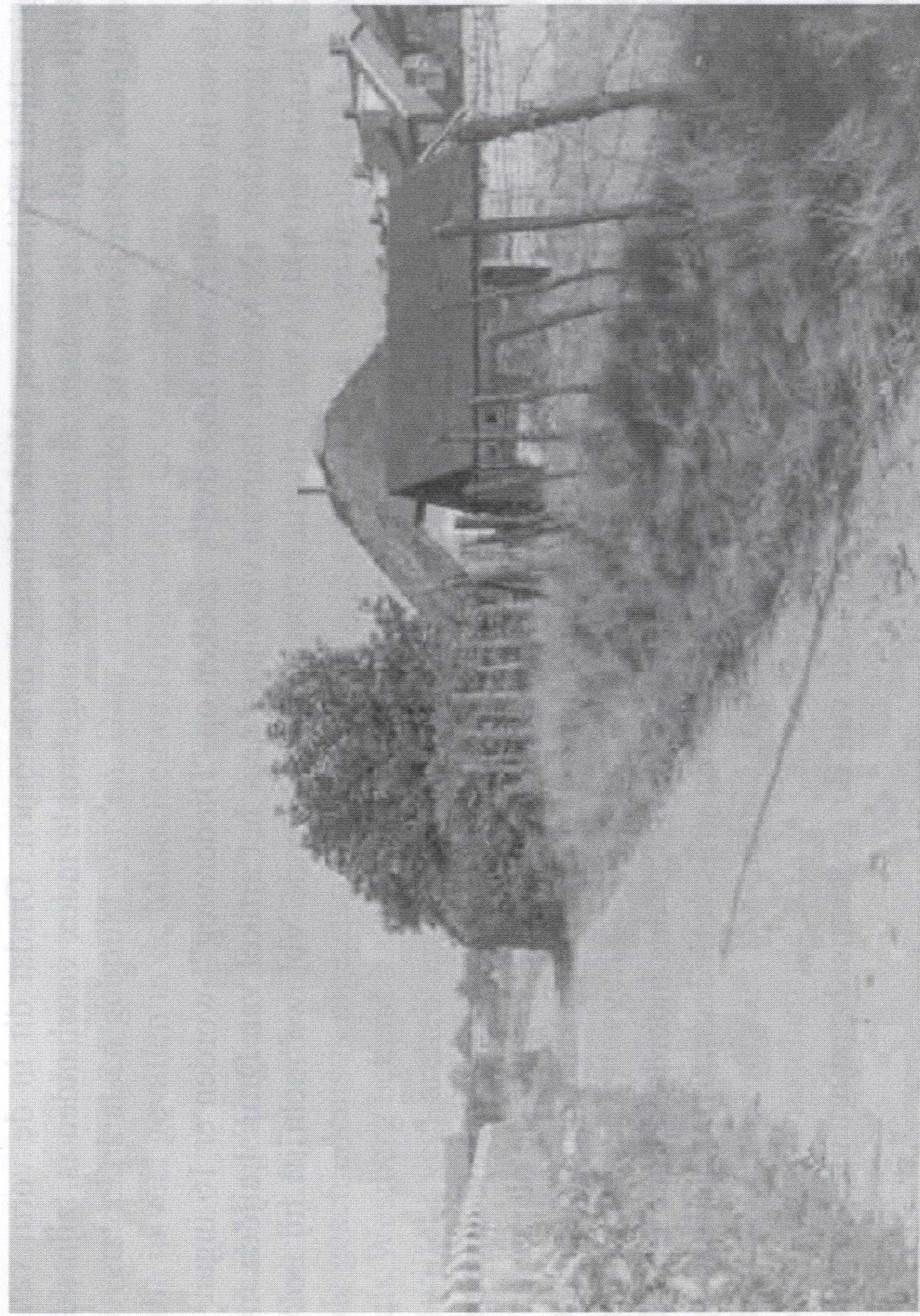
- *De grijze gans is gevlogen*, 18 september t/m 19 oktober 2008, een kleine tentoonstelling over generaal John Hackett (in het kader van *Airborne Feelings*)
- *Kunst?Stof!*, van de groep S.T.O.F., 26 september t/m 19 oktober 2008, Diverse technieken zoals: beschilderde zijde, zeefdruk op textiel, naaldvilt, maskers
- Gratis Museumdag 18 oktober: met als thema: “*Ontdek het geheim*”
- *Geloven in Ede*, 25 oktober 2008 t/m 25 januari 2009, in het kader van het landelijk thema *Religie in Nederland*.

De Diedenweg, een weg met veel verleden.

door Jan Kijlstra

Een poging tot reconstructie van een oud tracé

Over de Diedenweg, die in Ede-Zuid ligt, valt op het eerste gezicht niet veel te vertellen. Maar als we wat verder kijken, blijkt dat toch mee te vallen. Al moeten we daarvoor wel over de (Oud-Edese) grenzen kijken.

De Diedenweg in Ede. (fotocollectie gem. Ede, GA12858)

Als je, zoals ik, je jeugd jaren hebt doorgebracht in Ede-Zuid, zijn plaatjes als hierboven zeer vertrouwd. Ze voeren je terug naar die tijd, toen het 's zomers altijd mooi weer was, en de wereld zeer overzichtelijk.

Je hebt er op die leeftijd geen benul van dat veldwegen als de Oude Kerkweg ("het Paadje") of de Diedenweg er niet zomaar liggen, maar een functie hebben gehad, of nog hebben. Een functie die soms ver in de tijd terug gaat. Bij de Diedenweg is dit zeker het geval.

De Edese Diedenweg is zeer waarschijnlijk een nog bestaand deel van een aloude route, die vanuit de Betuwe naar het noorden van de Veluwe liep. Over dit traject is niet erg veel bekend, en bovendien moeten er, bij gebrek aan bronnen bij veel beweringen vraagtekens worden gezet. Dat is niet erg, want vraagtekens houden de nieuwsgierigheid levend, en per saldo is nieuwsgierigheid de basis van alle kennis.

Een bron van heel veel informatie over Gelderland zijn twee dvd's, die door de Vereniging Gelre zijn samengesteld ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van deze oudheidkundige vereniging. Op deze dvd's zijn alle uitgaven van het verenigingsblad "Bijdragen en Mededelingen" opgenomen. Omdat dit in de vorm van PDF-bestanden is gedaan, en er ook een uitgebreide index voorhanden is, zijn de dvd's ook op trefwoord te doorzoeken.

Als we in de index van deze dvd's zoeken op "Diedenweg" worden er 16 ingangen gevonden. De meeste daarvan verwijzen naar het artikel van Dr. F. Leijden in de bundel uit 1941. Onder de titel "Oude wegen op de Veluwe" schrijft hij ook over de Diedenweg.

'Zeker de merkwaardigste'

Hij begint dit deel van zijn verhaal aldus: "Er is echter nog een zeer oude en belangrijke weg te noemen, die misschien van alle wegen op de Veluwe de oudste en zeker de merkwaardigste is: dit is de Diedenweg onder Bennekom en Wageningen."

En hij eindigt dit deel van zijn bijdrage met: "Het ziet er dus inderdaad naar uit, of wij in den Diedenweg een weg uit een zéér ver en grijs verleden mogen zien, zoolang er op de Veluwe geen andere meer is terug te vinden."

In dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van de gegevens die zijn aangedragen door dr. Leyden.

Twee jaar geleden heeft de vereniging Oud-Wageningen, in samenwerking met het museum De Casteelsche Poort, een drietal avonden georganiseerd onder de noemer "Wageningen aan de Limes". Het is jammer dat de diverse malen toegezegde schriftelijke uitwerking van deze drie lezingen nog niet het licht heeft mogen zien.

Op één van deze avonden vormde de Diedenweg het onderwerp. Waarbij het vooral ging om de vraag of, en in hoeverre, de Diedenweg als noord-zuid verbinding, voor de Romeinen van belang geweest is. De inleiders, prof. Vervloet, fysisch geograaf bij de Wageningse Landbouwuniversiteit, en dr. Hulst, oud-archeoloog van de provincie Gelderland, vertelden beiden een interessant verhaal, waarbij zij el-

kaar overigens soms tegenspraken. Nog meer vraagtekens, maar ook meer informatie. Ook uit deze lezingen is informatie gebruikt.

De Limes vormde de noordgrens van het Romeinse Rijk, en in onze streken liep de Limes langs de zuidoever van de Rijn. De exacte situatie ten tijde van de Romeinen is niet bekend; de Rijn was in die tijd nog niet bedijkt en zocht zijn eigen weg. Daarom zouden we misschien beter kunnen zeggen dat de Limes in die tijd door de huidige Betuwe liep. Maar bij Wageningen, waar nu het Lexkesveer is, kon de Rijn relatief eenvoudig worden overgestoken via een ondiepte, een voorde.

Het ligt voor de hand te veronderstellen dat al voor de Romeinse tijd dergelijke oversteekplaatsen gebruikt werden. Daar ontstonden dan ook vaak nederzettingen, die in veel gevallen in de Middeleeuwen uitgroeiden tot stedelijke centra.

Oud-Wageningen

Ook bij die voorde in de Rijn ontstond zo'n nederzetting, die als Oud-Wageningen de geschiedenis is ingegaan. Daar is alleen nog een kapel van over. Die staat op het als Westberg bekend staande deel van de Wageningse Berg. Dat terrein bevat ongetwijfeld veel archeologische zaken, maar is streng beschermd. Je mag er niet komen, laat staan gaan graven.

Om vanaf de rivier verder naar het noorden te komen was er eigenlijk maar één manier: je moest tegen de ter plekke behoorlijk steile stuwwal op. Gelukkig was er bij het einde van de voorlaatste ijstijd een behoorlijk diep ingesleten smeltwaterdal gevormd, en dat maakte de zaak eenvoudiger. Dit eerste stuk van onze Diedenweg heet tegenwoordig de Holleweg. Dit tracé is tegenwoordig onderdeel van het archeologisch beschermde terrein van de Westberg. Daarvoor in de plaats is de huidige Westbergweg gekomen.

In later eeuwen, toen de moerassige gronden ten westen van de Wageningse Berg (de Nude) ontgonnen werden, is de nederzetting (Oud-Wageningen) opgeschoven naar de voet van de berg, en uitgegroeid tot een kleine stad bij een kasteel. Hoewel er bij de nieuwe stad, aan de westkant bij het kasteel, ook een veerpont kwam, bleef de oversteek via de voorde bij het latere Lexkesveer in gebruik, maar werd deze via een weg onderlangs de berg (de Veerweg) met de nieuwe vestiging verbonden. Kennelijk was het belang van deze oude oversteekplaats, en daarmee de doorgaande route, van groter belang dan alleen voor Wageningen.

Vrij zeker lag er tegenover het oorspronkelijke Wageningen (dat toen zoals gezegd bovenop de berg lag) een Romeinse versterking. Immers, een dergelijke rivier krui-

sing vormde ook tegelijkertijd een grensovergang. En we weten dat de Romeinen dergelijke, militair gezien kwetsbare, plekken doorgaans goed beveiligden.

Er wordt wel beweerd dat de Romeinen ook op de berg een versterking hadden aangelegd, maar dat valt te betwijfelen. Weliswaar zouden ze dan de Betuwe goed kunnen overzien, maar die was al in hun handen. En als uitvalsbasis voor eventuele expansie naar het Noorden was een dergelijke versterking ook niet voor de hand liggend. Aan de zuidzijde, achter de rivier, was het veiliger.

De Westbergweg komt bovenop de Berg uit op de Generaal Foulkesweg, en als we die oversteken, komen we op het Wageningse deel van ons traject, dat al direct Diedenweg heet. De Diedenweg liep vroeger midden over de Wageningse Enk, vanouds de gezamenlijke akkers van de boeren uit de buurten. Dit is ook nog het

geval op de topografische kaart uit 1832. Ter rechterzijde van de Diedenweg is de Enk (gelukkig) nog vrijwel onaangetast.

De Diedenweg in Bennekom (fotocollectie Ede, GA12136)

Een aantal van de buurten aan de rand van de Wageningse Enk, Dolre en Lewen, werd ook wel als groep aangeduid met de naam Bovenbuurt.

Daar komt de naam Bovenbuurtweg vandaan, die vanaf de Edese buurt Manen naar dit gebied loopt.

Het is, maar dit terzijde, overigens opmerkelijk dat de dorpen langs de westrand van de Veluwe stuwwal allemaal ontstaan zijn uit nederzettingen (buurtschappen) die meer westelijk lagen.

De bewoning is als het ware hogerop de flank van de stuwwal gaan zitten. Echter, Wageningen vormt hier een uitzondering, want daar heeft precies het omgekeerde plaatsgevonden.

Een veel gebruikte verklaring is dat door een toenemende bevolking ook meer, dus hoger gelegen gronden in exploitatie werden genomen. Hetgeen weer mogelijk werd gemaakt door de ontwikkeling van de potstal, maar ook door die van de gegraven putten. Een voorbeeld van zo'n putrestant uit een hoger gelegen gebied is in het Historisch Museum van Oude Ede te zien.

Grondgebied Ede

Als we de Diedenweg volgen komen we bij de kruising met de Hollandseweg. De hoofdroute buigt daar linksaf en gaat verder als de Mansholtlaan. Rechtsaf loopt een weg richting Wageningen-Hoog. Rechtdoor vinden we de Bennekomseweg, die bij de Oude Tol aansluit op de Grintweg en de Bovenbuurtweg (daar Wildenkamp geheten). Rechts van de Bennekomseweg vinden we de Oude Diedenweg. We zijn inmiddels aangekomen op het grondgebied van de gemeente Ede.

Al eerder, in 2002, heeft Prof. Vervloet een lezing gehouden onder auspiciën van de Vereniging Oud-Wageningen. Deze lezing is op de website van Oud-Wageningen te vinden. Volgens hem was de Diedenweg de 'A12' tussen de Betuwe en "het verkeersknooppunt" op de Ginkelse Heide, genoemd naar 'gangiloe', begaanbaar bos. De historisch geograaf dacht dat de Diedenweg via de huidige Hollandseweg langs het huidige Wageningen-Hoog, achter Hoekelum langs (Laarse Allee?), richting de Ginkelse Heide liep. Dit "verkeersknooppunt" duidt hij niet nader, maar misschien moeten we denken aan de plek waar nu de horecagelegenheid Zuid-Ginkel, nu bekend als Juffrouw Tok, al sinds aloude tijden te vinden is?

Ook is prof. Vervloet van mening dat de Diedenweg, net als nu nog op sommige plaatsen bij de restanten van Hessenwegen is aan te tonen, niet één enkel tracé volgde, maar dat er meerdere, min of meer parallelle sporen werden gebruikt; al naar gelang de toestand van de bestaande weg werd er naar believen een nieuwe, beter begaanbare gemaakt. In het geval van de Hessenwegen, althans waar zij door bos en, vooral, heide liepen was dat zeker het geval. Echter, de Diedenweg zoals wij die kennen, loopt midden over de eng, midden over akkers.

Voordat de eng als akker gebruikt ging worden, kan de meersporigheid van de Diedenweg zeker aangenomen worden. Doch in latere tijden zal dat niet het geval geweest zijn, de geërfdn uit de buurten, die de engen bewerkten, zaten niet te wachten op dergelijke breedsporige trajecten. Integendeel, uit mijn jeugd herinner ik mij nog dat er in feite een voortdurende "stille oorlog" woedde tussen de boeren en de gebruikers van de zandwegen zoals de Diedenweg. De boeren wilden nogal eens een extra ploegvoor langs het pad of de weg maken om hun akker uit te breiden, de gebruikers hadden de neiging het pad te verbreden om de kuilen in het midden te omzeilen. En dan hebben we het over voetgangers en fietsers, niet over brede twee- of vierwielige wagens.

Laarse Allee

In Bennekom sluit de Oude Diedenweg tegenwoordig aan op de Heelsumseweg. Als we die oversteken komen we op de Selterskampweg. Tegenwoordig houdt deze op bij de A12. Maar met enige goede wil zouden we ons kunnen voorstellen dat het vervolg gevonden moet worden in de nog op het landgoed Hoekelum aanwezige Laarse Allee. Immers, op een kaart opgenomen in "*Een Veluws dorp*" is deze Allee goed herkenbaar.

Ook in "Hoekelum, dat alde goet", op een reproductie van een plattegrond van het landgoed uit 1678, wordt deze Laarse Allee weergegeven. Hij heet dan echter de Wageningsche weg. Het is daarom goed in te zien dat prof. Vervloet in 2002 toen de bovenvermelde verklaring gaf. Toch was deze waarschijnlijk niet juist

Oude kaarten tonen ons immers een ander beeld. Daarop zien we dat de Oude Diedenweg vroeger naar het Westen afboog; dat deel is nu terug te vinden als Alexanderweg en Algemeer. Dit tracé draagt op de bovengenoemde kaart uit "*Een Veluws dorp*" vanaf de grens met de gemeente Wageningen over de volle lengte (tot aan de noordgrens van de Hoekelumse Eng, ongeveer waar thans de Reehorsterweg loopt) de naam Diedenweg.

Ook op een in ditzelfde boek opgenomen plattegrond van Bennekom uit 1656 van de bekende cartograaf Nicolaes van Geelkerken staat de Diedenweg vermeld ("Dijdenweeg"), de naam staat op de plek waar de Dorpsstraat ("Dorpswech") er op aansluit op de plek waar nu het Van Slootenplein ligt. Duidelijk is te zien dat de Diedenweg daar de huidige Edeseweg gaat vormen.

Ter hoogte van de Zandlaan verlaat de Diedenweg het tracé van de Edeseweg, en buigt licht naar het Westen af. De weg heet daar ook weer Diedenweg, hij kruist de Zandlaan en de Tooroplaan, en komt uit op de Bosboomlaan (in het verlengde van de Oude Kerkweg), even vóór de Parkweg. Daar houdt hij tegenwoordig op.

Klaphekweg

We bevinden ons dan in de vroegere buurt Maanen. In het Gemeentearchief van de gemeente Ede bevindt zich een fraaie oude kaart van deze buurt. Deze kaart is vooral interessant omdat we de situatie zien van vóór de aanleg van de spoorlijn Arnhem-Utrecht. We zien daarop dat de Diedenweg niet, zoals nu, ophield waar hij samenkomt met de Bosboomlaan (toen Oude Kerkweg), maar in feite gewoon doorloopt in noord-westelijke richting.

Hij kruiste het huidige tracé van de Parkweg meer westelijk dan de plek waar nu de Oude Kerkweg op de Parkweg aansluit. Vervolgens loopt hij in de richting van de aansluiting met de Bovenbuurtweg. Trekken we de lijn door dan komen we uit op de Klaphekweg.

Op oude kaarten van dit gebied is nog te zien dat over het (ook al weer vroegere) Soma-terrein een weg liep, die direct op de Klaphekweg aansloot.

Boerderij 'de Proosdij' (fotocollectie Gemeente Archief nr.GA 30790)

De Diedenweg kwam samen met de Oude Kerkweg op de plek waar de Maanderweg gekruist werd. Want ook in Maanen liep de Diedenweg midden over de eng. Zoals gezegd liep de Diedenweg vanaf daar oorspronkelijk wat meer naar het noordwesten. Iets ten zuiden van de plek waar nu de Kerkweg op de Verlengde Maanderweg uitkomt splitste de Kerkweg zich weer af, hij boog naar het noorden toe, om het Maanderzand heen, richting Oude Kerk. Een ander oud tracé.

Later, na de aanleg van de spoorlijn, is dit stukje Diedenweg wat noordelijker komen te liggen, als Kerkweg, na de spoorlijn tot aan de aansluiting op de Verlengde Maanderweg.

De Klaphekweg voert ons naar de plek waar eertijds de Spindersteeg (uit het westen) en de Diedenweg (uit het zuiden) samenkwamen met een veldweg die uit het oosten kwam, door het Maanderzand, ongeveer vanaf de plek waar nu het station Ede-Wageningen ligt.

Het valt overigens op dat het tracé, tot nu toe het landschap kennelijk volgende, een licht slingerend verloop had. In het noordelijke deel van de Maander Eng, tot aan de grens daarvan (de huidige Kerkweg ten zuiden van de spoorlijn, maar ook het stuk vanaf de grens van de Maander Eng tot aan de Spindersteeg is als langs een

lineaal getrokken. De vraag rijst of deze rechtlijnigheid een gevolg is van een latere reconstructie van het oorspronkelijke tracé.

Vanaf de Spindersteeg liep de weg naar het noorden, om uit te komen bij de Veenderweg, ongeveer op de plek waar deze aansloot op de (nu verhoogd liggende) Peppelensteeg, om vandaar verder te gaan als Kraatsweg. Het valt op dat dit deel van dit traject niet, zoals in de Bovenbuurt bij Wageningen en ook bij Bennekom en Maanen, de 20-meter hoogtelijn over de engen volgt, maar de lager gelegen scheiding tussen bouwland en grasland, meer analoog aan de Bovenbuurtweg. Als we aannemen dat de oude weg, net als meer zuidelijk, ook van Maanen door Veldhuizen lopend, de oorspronkelijke hoogtelijn aan zal hebben gehouden, komt de Hakselseweg, het vervolg van de weg van Maanen naar Ede, in beeld. We blijven dan mooi tussen Ede en Veldhuizen, over de eng, om ter hoogte van de Ganzenweide op de Veenderweg te belanden. Iets oostelijker buigt het tracé dan weer af naar het noorden, en volgt de Schaapsweg. Zowel de route via de Kraatsweg als via de Schaapsweg kwamen vroeger in elk geval samen op een punt iets ten noorden van de N224.

Doesburgerdijk

Waarschijnlijk lag dit punt bij de Doesburgerdijk, de vroegere grens tussen Veldhuizen en Doesburg. De situatie is daar wat onduidelijk. Dat komt ook omdat we dan zijn aangekomen bij Kernhem, en daar is bij de bouw van het huidige classisistische landhuis een typische landgoedstructuur met beukenlanen gerealiseerd. Bij dergelijke operaties werd er doorgaans niet veel aandacht gegeven aan oudere landschappelijke elementen.

En dus wordt het ook wat lastiger om het verdere verloop van de oude Diedenweg te reconstrueren. Professor Vervloet gaf als zijn mening, tijdens de lezing in Wageningen, dat hij op Lunteren liep en van daar, via de Postweg, uiteindelijk op Amersfoort (Hoevelaken).

Dr. Hulst daartegenover wees op de aanheid van een Romeins marskamp bij Ermelo, en sprak als zijn mening uit dat de Diedenweg doorliep naar de Noord-Veluwe.

Tot zover de Diedenweg naar en in Ede.

In een volgend nummer van De Zandloper volgen we het spoor verder naar het noorden.

De Engelsche Stoom-Varkensslachterij en Zouterij door Zwerus de Nooij

Inleiding

Rond 1849 vestigt zich de dan 25-jarige Nathan Levie, van beroep slager en koopman, in Ede. Hij gaat wonen op Dorp 22, nu Grotestaat, tegenover de Nederlands Hervormde kerk, en begint daar met een slagerij.

Waarom hij als jood, afkomstig uit Arnhem, in het protestantse dorpje Ede gaat wonen, is niet bekend. De joodse gemeenschap in Ede is niet groot en omvat ongeveer 20 personen. Voor de klandizie moet hij het daar dus niet van hebben.

Hoe dan ook, hij doet goede zaken, want in 1867 koopt Nathan van de buurt Maanen een bunder (1 ha) heide voor 2 cent per m². Op dit terrein (sectie D 556), gelegen aan de Grindweg (nu Stationsweg), bouwt hij een nieuw slachthuis.

Nathan Levie voor zijn slagerij

Die Grindweg was aanvankelijk een zandweggetje, dat in de zomer veel stof gaf en in 's winters veranderde in grote modderpoelen. Na de aanleg van de spoorlijn Utrecht-Arnhem in 1844 werd de weg in 1846 met grind verhard.

Halverwege de Grindweg, de verbindingsweg tussen het dorp Ede en het station, stond een tolhuis met een tolhek.

De naam Tolhuislaan herinnert hier nog steeds aan. In 1849 was het tolgeld bijvoorbeeld voor een ezel, los of bereden, 2 cent. Voor de tolgaarder was dat geen vetpot, zo ontving hij in 1882 per dag 50 cent. De tol heeft nog dienst gedaan tot 1918. Evenals andere grindwegen was de weg veelal slecht en totaal niet berekend op het toenemende verkeer tussen Ede, het station en Wageningen. Daarom besloot de raad in juli 1886 de weg van een klinkerbestrating te voorzien. Omstreeks die tijd werd de naam Grindweg gewijzigd in Stationsweg.

In 1880 verkoopt Nathan het terrein met slachthuis aan A.J. Oostveen, wijnkoper in Amsterdam voor fl. 2.750,-. Het slachthuis wordt afgebroken zodat één en ander vrij kan worden opgeleverd.

Nieuwe vestiging (1881)

Nathan wil de zaak groter aanpakken en zoekt naar een geschikte vestigingsplaats. Daarbij valt zijn oog op een perceel heide aan het eind van de Grindweg bij het station van de Nederlandsche Rhijn-Spoorweg-Maatschappij. De buurt Maanen, die eigenaar is, verkoopt een perceel van 32 are heide aan Levi tegen 5 cent/m².

De Grotestraat in Ede anno 1896. Het gebouw midden op de foto is de Openbare school, gesticht in 1827. Het stond schuin tegenover de Grote Kerk. Achter de school was het bedrijf van Leendert van Zoelen gevestigd, hij leverde de lijkkasten aan de cholera commissie. Links van de school de slagerij van Nathan Levie. De man met de wagen is slijter Reijer Koops, hij woonde in het huis rechts met de drie hoge ramen.

De vestiging zo dicht bij het station, die in de volksmond “de keet” wordt genoemd, was uitermate gunstig in verband met de aanvoer per trein van het slachtvee uit Duitsland en België en het vervoer van het bewerkte vlees naar Engeland. Nathan vraagt voor de bouw van de nieuwe slachterij aan B&W toestemming en deelt mee, dat de slachterij zal worden gebruikt “voor het slagten van rund- en hoornvee, varkens en schapen bestemd voor uitvoer”.

Evenals nu waren er ook toen al milieubezwaren tegen de vestiging van “onwelriekende” bedrijven. Hendrik Mulder, eigenaar van het aangrenzende logement en koffiehuis, maakt bij B & W bezwaar tegen de vestiging van de slachterij wegens:

- schade aan zijn bedrijf veroorzaakt door den stank die de logeergasten zal verjagen;
- schade aan zijn eigendom wegens groote waardevermindering;
- schade aan de gezondheid;
- hinder van ernstigen aard aan zijn logement en koffyhuys.

Enkele dagen na het indienen van het bezwaarschrift wordt dit besproken tijdens een hoorzitting van burgemeester en wethouders in het raadhuis. Enige tijd later verklaart de gemeente het bezwaar niet ontvankelijk en de bouw gaat gewoon door.

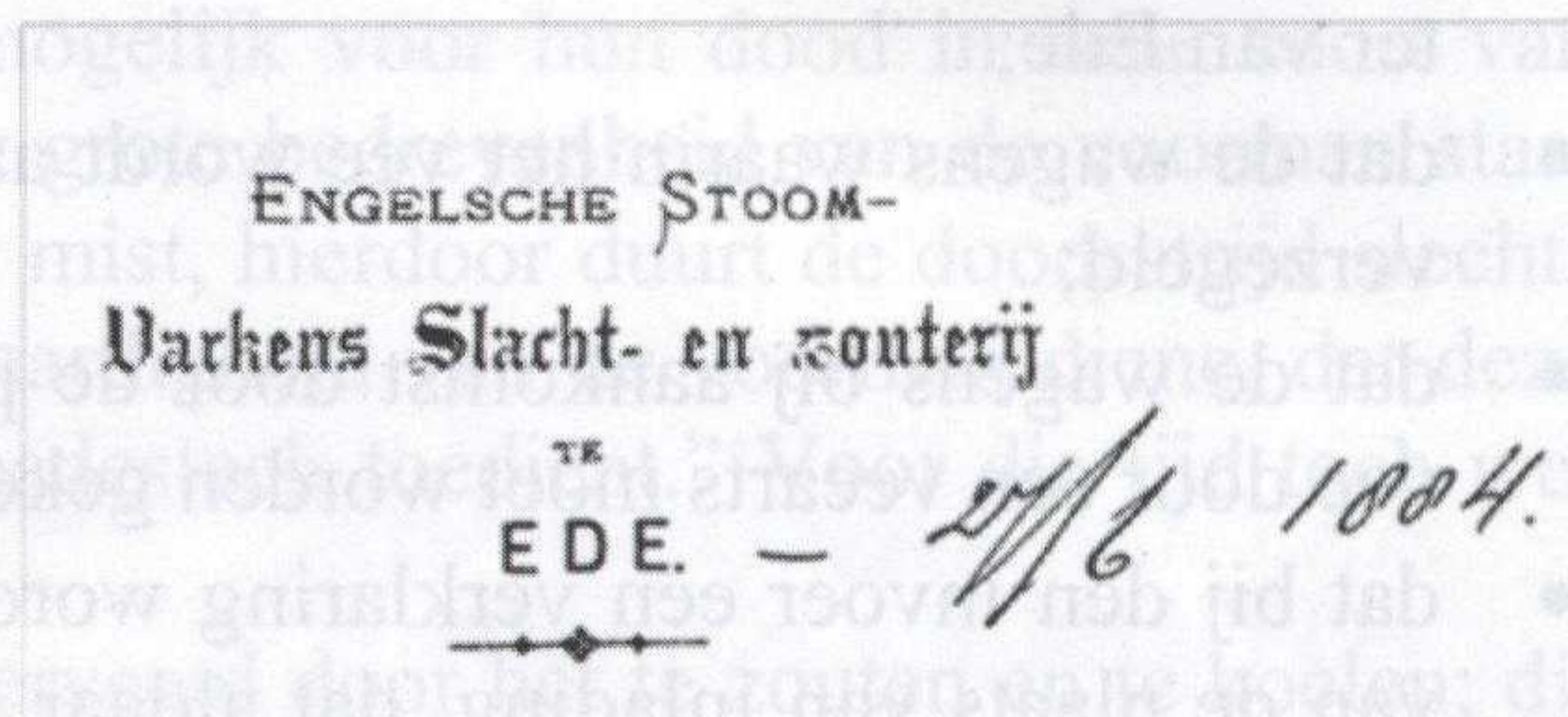
Van slachthuis naar exportslachterij

In 1883 trekt Nathan zich uit de zaak terug en verkoopt hij het slachthuis en het erf (1500 m²) voor fl. 500,- aan zijn zoon Elias.

Elias gaat voortvarend te werk en laat de Edese aannemer Hendrik van Zoelen een machine- en ketelhuis bouwen voor de plaatsing van een stoommachine van 14 pk.

“De stoomketel is bestemd voor het in beweging brengen van werktuigen ter versiering van lucht van den daaronder gelegen kelder ingericht tot bewaring van gezouten vleesch” zo luidt de aanvraag aan B&W. In die tijd is het moeilijk om het vlees goed te houden alvorens het wordt geëxporteerd, vandaar het verversen van de lucht en het zouten van het vlees. In 1884 worden rond de 18.000 varkens geslacht en verzonden naar de Londense markt, onder andere bestemd als bacon voor het Engelse ontbijt.

briefhoofd

Een jaar later verkoopt Elias zijn slachthuis met terrein aan de firma Wolff Hamburger en Cie (Dutch Bacon Company) in Ede. Genoemde

firma bestaat uit vijf mensen, onder wie Elias Levi, die met de dagelijkse leiding is belast. Om de zaak uit te breiden koopt de fa. Wolff 37 are heidegrond van de buurt Maanen voor f 530,- (± 14 cent per m²). De krant De Neder-Veluwe uit 1885 bericht hierover: “De buurt Maanen verkoopt een strook grond langs de stoomslagerij nabij ’t station. Vermoedelijk verkrijgt deze ook voor de omstreken zoo belangrijke slagerij hierdoor weder een groote uitbreiding.”

Door de toenemende omzet is medio 1885 de aanschaf van een tweede stoommachine noodzakelijk. Er wordt een nieuw machine- en ketelhuis gebouwd en na ontvangst van de goedkeuring door het Provinciaal Bestuur kan de stoommachine worden geplaatst.

In de boekhouding van het schildersbedrijf van mijn grootvader, W. de Nooij, komt in de jaren 1884-90 de exportslachterij regelmatig voor. Er wordt schilderwerk verricht aan en in de slachterij en de machinekamer. Ook haalt de machinist geregeld verf op voor onderhoudswerkzaamheden. De middenstand pikt zo een graantje mee van de opkomende handel en nijverheid in Ede.

Aanvoer van vee

Voor de aankoop van varkens maakt men gebruik van agenten, ook wel opkopers genoemd, die van Levi een opgave ontvangen tegen welke prijzen ze mogen kopen. Dagelijks komen er per trein honderden varkens aan, die overal in het land zijn opgekocht door de agenten.

Van mei tot september zijn op de binnenlandse markt niet voldoende varkens beschikbaar om aan de behoefte van de slachterij te voldoen. Noodgedwongen wijkt men dan uit naar het buitenland. "Omdat er nooit zo'n grote afname van varkens is geweest, is de landbouw daarop niet berekend."

Na enkele jaren zal het tekort wel zijn opgeheven, "tenslotte koopt men liever in eigen land", aldus Levi in 1885.

In 1884 ontvangt Levi van het Provinciaal Bestuur van Gelderland toestemming tot invoer per spoor van levende varkens uit België en Duitsland onder de volgende voorwaarden:

- dat van elken invoer daags tevoren worde kennis gegeven aan den Burgemeester van Ede;
- dat de wagens waarin het vee wordt aangevoerd aan het grenskantoor worden verzegeld;
- dat de wagens bij aankomst door de politie ontzegeld moeten worden en het vee door een veearts moet worden gekeurd;
- dat bij den invoer een verklaring wordt overlegd van de plaatselijke overheid van de plaats van inlading, dat aldaar in een omtrek van 5 kilometer mond-en klauwzeer niet voorkomt noch in de laatste twee weken is voorgekomen.

Een jaar later komt de slachterij in moeilijkheden, doordat de invoer van varkens wordt verboden in verband met een ziekte onder het vee.

In een brief aan burgemeester Van Borsele vraagt Levi om dispensatie omdat "hij dan niet bij machte zou zijn om te voldoen aan de in het buitenland gesloten contracten voor de levering van 20.000 varkens

per jaar en er voor den landbouwstand in het algemeen eene zeer groote schade zou ontstaan door daling in prijs, doch ook voor den werkenden stand in Ede omdat adressant in het geval hij geen dispensatie verkrijgt zijn etablissement moet sluiten." Burgemeester jhr. Van Borsele, burgemeester van 1860-96, ondersteunt het

1 melk doen de

E. Levi

Aan
den Edel Achtbaren Heer
Van Borsele.
Burgemeester van Ede.

verzoek tot dispensatie en vraagt het Provinciaal Bestuur om bemiddeling bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Enige tijd later ontvangt de burgemeester bericht, dat "Zijne Excellentie strenge handhaving van Zijner Majesteits besluit voor alsnog noodzakelijk acht."

Bekendheid

De slachterij wordt zowel nationaal als internationaal steeds belangrijker en bekender. De pers en de overheid tonen hun belangstelling getuige onderstaande verslagen in De Neder-Veluwe van 1885: "Eene Stoom-varkensslachterij-en zouterij, wie hoorde ooit van eene dergelijke inrichting spreken?"

En geen wonder, want in ons geheele land is er slechts één te vinden, en wel tamelijk dicht in de nabijheid van Arnhem, in het schilderachtig gelegen dorp Ede, op slechts een paar honderd pas afstands van het station aldaar."

Het slachten en de verdere bewerking: "Na hunne aankomst ontvangen de varkens zoo dit noodig is een zekeren rusttijd en worden zij bij warm weder in een koele stalling gebracht, om ze tot zoo kort mogelijk voor hun dood in eene soort van welbehagelijkheid te doen zijn. De zeer grote bedrevenheid van de voorman staat er borg voor, dat de doodssteek nimmer mist, hierdoor duurt de doodsstrijd slechts eenige seconden. Als een staaltje van vaardigheid van de voorman diene, dat deze in eene minuut aan 46 varkens den genadesteek toedient." Voor die tijd toch wel een diervriendelijke handelwijze.

Na het uitbenen wordt het vlees geconserveerd door het te zouten en te koelen; dit vindt plaats in de ondergrondse koelkamers en zoutkelders. De "ijs- of vriesmachines" zorgen voor de gewenste koeltemperatuur.

"In het kort deel ik hier thans mede, dat, met uitzondering van Hamburg, deze de eenige werkplaats op het vasteland van Europa is, waar dergelijke machines gebruikt worden." De journalist waagt zich niet aan een technische beschrijving van de machine en schrijft "eenige zoodanige machine hier te beschrijven zou boven mijne krachten gaan".

"Vanuit eene vergaarbak of kamer waar de koude lucht zich verzamelt, wordt deze door middel van stoom door buizen gedreven, die in de te verkoelen kamers uitkomen. Men kan den koudsgraad in deze kamers naar willekeur regelen. Ter bewaring der temperatuur zijn de deuren met houtskool en de wanden der kamers met zaagsel bekleed."

Het verslag eindigt met enkele lovende woorden n.l.:

"Over het geheel kan ik niet genoeg lof toekennen aan de zeer doelmatige verdeling der werkzaamheden, die het onmogelijk maakt, dat een der in dienst zijnde flink beloond wordende werklieden den luiaard uithangt. Zij zijn allen van elkander afhankelijk als raderen van een uurwerk en als C traag mocht zijn, dan wordt hij onmiddellijk door B uit zijn voorgenomen rust gewekt, omdat deze door A wordt gedreven, die anders met zijn werk niet kan voortgaan."

In 1886 bracht de Commissaris des Konings een bezoek aan de slachterij en De Neder-Veluwe berichtte hierover: "Z.H. Ed. gestr. toonde hoogst voldaan te zijn over deze gunstig bekend staande inrichting en over de orde waarmede alles wordt verricht."

De zaken worden steeds succesvoller. Er is zelfs sprake van de aanleg van een spoorwegverbinding van de stoomslachterij naar het station.

Later wordt daar niets meer over vernomen, het is het bij een plan gebleven.

De Neder-Veluwe bericht in september en oktober 1888: "Als bewijs dat de werkzaamheden aan de stoomslachterij nog steeds van betekenis zijn diene dat een 12 tal personen extra moesten worden in dienst genomen." "Topdrukte bij de stoomslachterij. Regelmatig worden er 1000 varkens per week geslacht, maar nu werden in 1 week 1128 varkens geslacht. Het 1000 -ste varken werd met groen versierd opgehangen en tevens werd de driekleur gehesen t.g.v. het heuglijke feit. Het personeel ontving een extra belooning."

Ongeveer honderd jaar later zal een andere exportslachterij in Ede, de firma Stroomberg, per week 9.000 varkens slachten, wel een groot verschil.

Mestproblemen

Door de aanvoer van zoveel vee is er natuurlijk ook een probleem met de mest.

Aan de ENGELSCHE
STOOMVARKENS-
SLACHT- en ZOUTERIJ, te Ede, is
dagelijks verkrijgbaar,

G I E R,

zeer geschikt voor Weilandbemeating,
tegen 50 cent de Kar.

Waar moet men het laten? In 1884 vraagt Levi aan de buurt Maanen ruimte om mest te deponeren.

advertentie in de Neder-Veluwe (1887)

De geërfdn bespreken dit verzoek en in de notulen staat hierover vermeld: "Een aanvraag om grond voor een mestvaalt ten behoeve van de slachterij, buiten de aan de slachterij afgestane grond, wordt afgewezen."

In de vergadering van de geërfdn van de buurt Maanen in 1886 wordt geklaagd over de overlast van de slachterij van Levi. Verschillende geërfdn klagen over "het roekelooze gebruik van de grond nabij het terrein van de Stoomslachterij". Het buurtbestuur zal deze zaak met Levi bespreken en hem verzoeken "de buurtgrond niet verder met afval enz. te beleggen of voor bergplaats te gebruiken waardoor de gronden voor het gebruik aan de geërfdn onttrokken worden en voor paarden en vee onveilig is".

Levi zit er mee en ten einde raad verzoekt hij aan de gemeente om mest te vervoeren naar “een meer veraf gelegen land met vermijding der hoofdwegen bij het transport”.

Of hiervoor een oplossing is gekomen is niet bekend. Men moet de mest echter wel kwijt, dus dan maar een advertentie plaatsen in De Neder-Veluwe.

Telefoon

Vanwege de vele internationale contacten achtte Levi het noodzakelijk over een telefoonverbinding te beschikken. In die tijd was Ede nog niet op het telefoonnet aangesloten. Wel had het dicht bij de slachterij gelegen station een telegraafverbinding. Dat bracht Levi op het idee om via het station een aansluiting te krijgen, maar dat had nog heel wat voeten in aarde. Eerst moest de spoorwegmaatschappij haar toestemming geven. In februari 1884 ontving Levi van de directie van de Nederlandsche Rhijn Spoorweg Maatschappij het volgende antwoord: “Wij hebben de eer UwEd. te kennen te geven, dat wij voor ons er geen bezwaar tegen hebben dat het bureau van onzen stationsklerk te Ede door UwEd. in verbinding worde gebracht met eene door U aan te leggen telephoonleiding naar Uwe zouterij en Uwe woning.”

Daarna moest er toestemming worden gevraagd van de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Al vrij snel ontving Levi de gevraagde vergunning onder voorwaarde:

- dat de aanleg geschiede volgens een door den Minister goedgekeurd ontwerp;
- dat de geleiding alleen diene tot eigen gebruik;
- dat telkenjare bij vooruitbetaling worde voldaan eene recognitie ten bedrage van één gulden.

Omdat Levi ook in zijn woning wil beschikken over een telefoon, vraagt hij aan B&W. toestemming tot het plaatsen van een voor de aansluiting benodigde telegraafpaal in de berm van de Grindweg bij zijn villa “Rustoord”, nu Stationsweg 71. Naar aanleiding van het verzoek van Levi vragen B&W. zich af of er stappen moeten worden ondernomen om ook tot aansluiting op het telefoonnet over te gaan. Men besluit “vooralsnog geene maatregelen te nemen tot het vestigen van een rijkskantoor met vereenvoudigde telegrafische inrigting in het dorp Ede”.

Enkele jaren nadat Levi op het telefoonnet van de spoorwegen was aangesloten, kwam de eerste particuliere telefoonverbinding in Ede tot stand, en wel tussen logement De Posthoorn en hotel Van Laar bij het station.

Het betrof hier een bovengrondse verbinding langs de Achterdorperweg en de Stationsweg.

De naam *Achterdorperweg*, in de volksmond al *telefoonweg* genoemd, werd bij raadsbesluit in juni 1888 officieel veranderd in Telefoonweg.

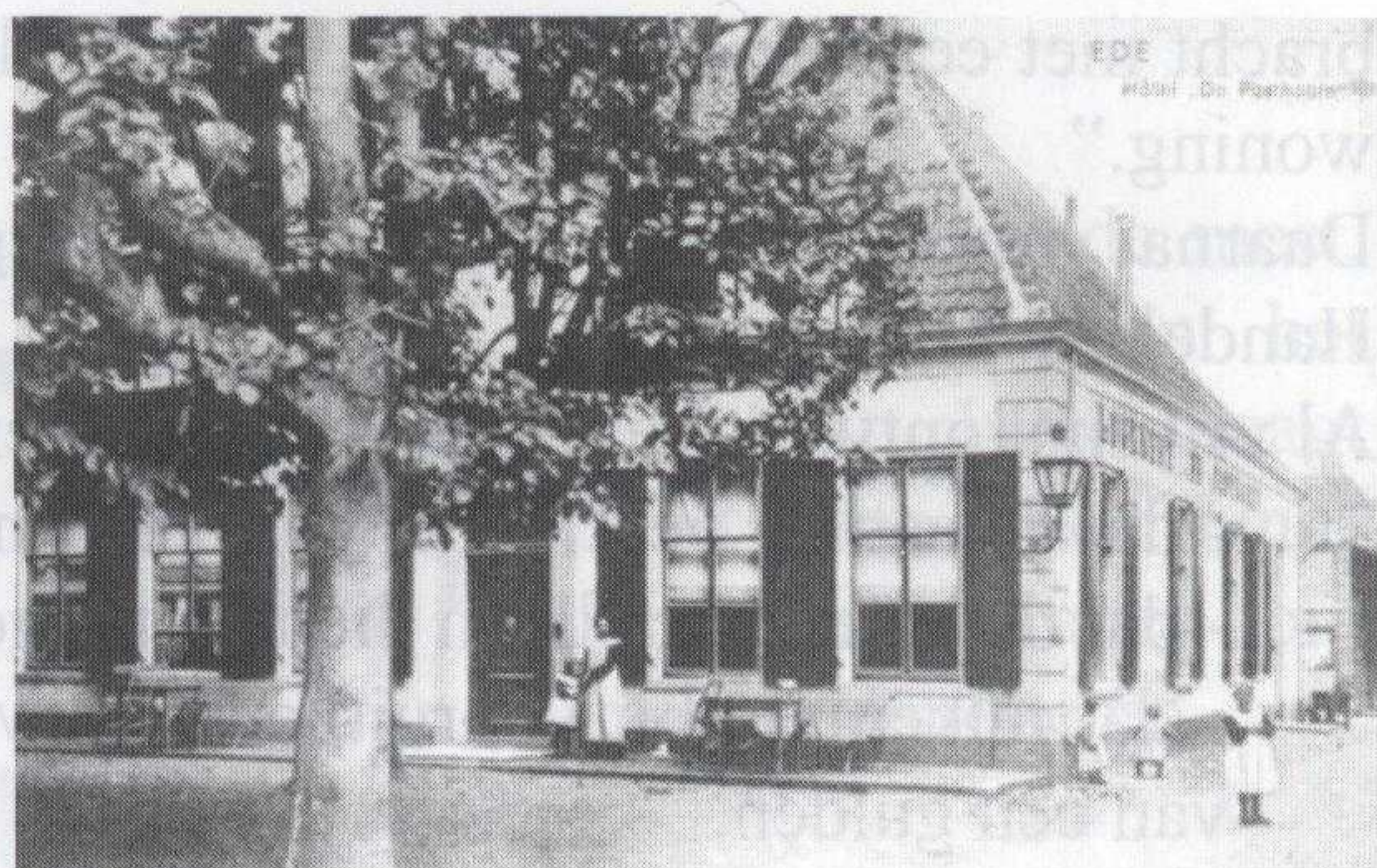
Over genoemde telefoonverbinding schreef De Neder-Veluwe: “Er is gelegenheid om zich te overtuigen van de uitstekende werking van den telephoon welke De

Posthoorn en hotel van Laar aan het station verbindt. Zeer duidelijk kan men elkaar verstaan.”

Deze uit ca 1890 daterende foto laat de telefoonpalen zien, waaraan de Telefoonweg sinds 1888 officieel haar naam ontleent (foto Gem.Archief Ede)

In 1896 is de gemeenteraad eindelijk overtuigd van de noodzaak om in Ede een telegraafkantoor op te richten omdat “door de groote uitbreiding van de gemeente er een groote behoefte is ontstaan aan aansluiting op het rijks telegraafnet”. Een jaar later wordt het kantoor geopend.

Edes eerste telefoonverbinding werd aangelegd tussen de hotels Van Laar en De Posthoorn. De foto's dateren uit respectievelijk 1905 en 1915 (foto's: Historisch Museum Ede)

In 1905 richtten vijf Edese ingezetenen zich tot B&W. met het verzoek om rechtstreekse aansluiting aan het Rijk stelefoonkantoor.

Zij waren daarmee de eerste Edese burgers die aan het telefoonnet werden aangesloten.

Houthandel Tulp ontving telefoon nummer 1.

Andere slachterijen in Ede

In de jaren 1884-1890 zijn er in Ede meerdere slachterijen die zich bezig houden met het slachten van varkens en schapen bestemd voor uitvoer naar Engeland. Het is in die tijd zeker een winstgevende business.

Behalve de slachterij van Levi is de slachterij van Moll wel het bekendst. In april 1888 wordt het nieuwe fabriekspand voor spoorwegmateriaal van Van der Moolen,

dat als zodanig nooit in gebruik is geweest, uit de hand verkocht aan G. Moll. Deze fabriek gelegen bij het station wordt dan ingericht als varkens-en schapenslachterij.

Het einde

In 1892 wordt de Stoomslachterij opgeheven en verkoopt Wolff, Hamburger en Cie gebouw en terrein voor fl. 9.000.- aan Jacob Mozes Wolff, koopman in Arnhem.

Wolff laat de slachterij publiekelijk veilen, maar wegens het ontbreken van een aannemelijk bod wordt de veiling opgehouden. Inmiddels meldt zich als huurder de in Ede bekende heer J.P. Knuttel eigenaar van de in 1890 opgerichte boter-en kaas-fabriek (later zuivelfabriek Concordia) op Stompekamp. Hij huurt in juli 1893 de gebouwen voor drie jaar en zet de slachterij voort.

In september meldt De Neder-Veluwe: "Naar wij vernemen zal vanaf Dinsdag of Woensdag weer worden aangevangen met het afleveren en slachten van varkens aan de stoomslachterij aan het station."

Na het aflopen van de huurtermijn stopt Knuttel met de slachterij. De gebouwen komen leeg te staan en Wolff verkoopt in 1898 het complex aan G.C. Otten medefirmant van machinefabriek Henneman & Co. In de gebouwen wordt dan de uit Den Haag overgekomen machinefabriek van gaskoffiebranders gevestigd.

Beknopt overzicht bedrijfsgegevens

- Nathan Levie (1823-1893) - eigenaar slachterij van 1849-1883
- Elias Levi (1852-1892) - dir. Engelsche Stoom-Varkensslachterij en Zouterij vanaf 1883
- v.o.f. Wolff, Hamburger en Cie. van 1885-1889 (Dutch Bacon Company), firmanten: Elias Levi (dir.) Sanuel Mozes Wolff, Amersfoort (koopman), Samuel Hamburger, Londen (makelaar in vlees en vee), Aron Vecht, Londen (koopman), Mozes Philip Pool, Rotterdam (veehandelaar)
 - General manager in Holland van United Bacon Company Ltd van 1889-1892, Levi is belast met de directie van drie slachterijen nl. in Ede, Assen en Oss.

Op de buurtspraak in 1911, gehouden in hotel Van Laar, werd besloten de buurt Maanen na een eeuwenlang bestaan op te heffen omdat alle in haar bezit zijnde gronden waren verkocht.

N.B. Nathan schrijft *Levie* en Elias schrijft *Levi*.

Bronnen: *Gemeentearchief Ede; Gemeentearchief Wageningen; De Zandloper 1979, 1981 en 1983; Geschiedenis van Ede deel I.*

(advertenties)

☆☆☆☆ STARGROUP^{BV}

uw partner in assurantien en financiële adviezen

Stationsweg 31 • 67111 PJ Ede

Postbus 8250 • 6710 AG Ede

Tel: 0318 - 67 27 67 • Fax: 0318 - 67 27 66

Email: info@stargroup.nl • www.stargroup.nl

Kleef

Reclame en Acquisitiebureau

Gespecialiseerd in: Clubbladen, Programmabladen,
Personeelsbladen, Openingsbrochures

Wandscheerstraat 37, 6717 KP Ede, telefoon 0318 645542, fax 0318 645543
mobiel 0624 589136 e-mail a.kleef@planet.nl

De geschiedenis van de Sijsseelt en de betekenis daarvan voor Manen.

(bewerkt door Kees van Lohuizen)

Onderstaand artikel is een bewerking van een concept artikel dat in het gemeentearchief van Ede werd gevonden in de "Collectie Van Oosten Slingeland".

De publicatie is tot stand gekomen na overleg met dr. ir. J.F. van Oosten Slingeland

In de geschiedenis van de Sijsseelt hebben de buurtbewoners van Maanen een belangrijke rol gespeeld. De buurtschap Maanen was gelegen tussen de buurten Ede-Veldhuizen en Bennekom en werd begrensd door de Schuttersteeg, Kade, Maanderdijk en de Wildwal. De buurt, ongeveer 1100 ha groot, had een lang gestrekte oost-west vorm van ongeveer 2 x 5 km. Wilde men van Maanen naar het dorp Ede dan moest men door een stuifzand, het Maanderzand. Aan de oostzijde sloot de Sijsseelt (geen buurt) aan bij dit gebied. (fig. 1)

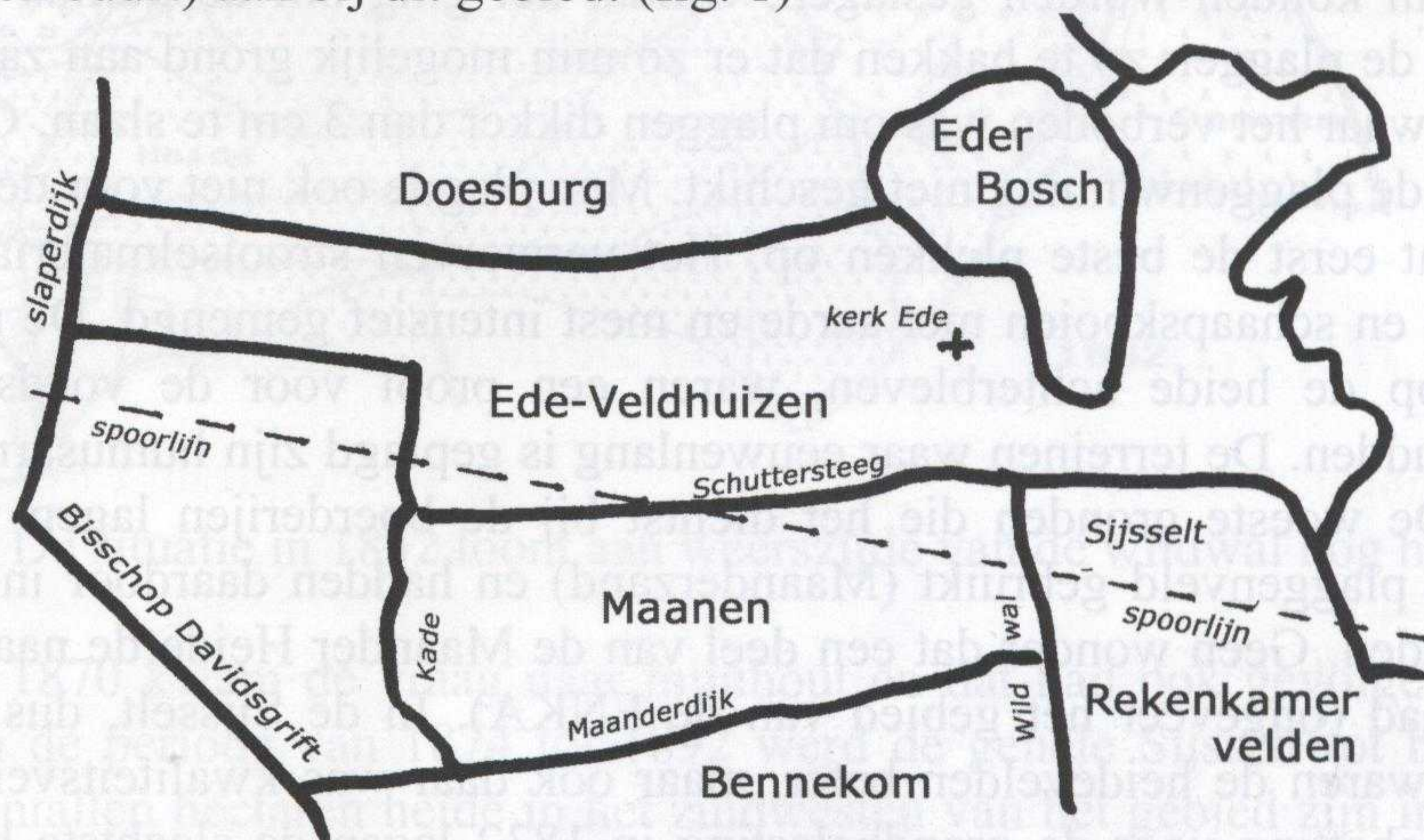

fig. 1. De buurt Manen grensde aan het gebied Sijsseelt.

Door de grote uitbreiding van het dorp Ede is thans het overgrote deel van de buurt Maanen bebouwd; het Maander Zand (nu Beatrixpark), de Maander Heide (nu station en kazerne), de Maander Enk (nu Maandereng) en Maanen (nu Heestereng en Rietkampen) zijn inmiddels onherkenbaar veranderd.

De oudste boerderijen van deze buurt liggen (lagen) langs de weg naar Bennekom, de zgn. Bovenbuurtweg, en de langs de Maander Buurtweg gelegen op een oost-west gestrekte zandrug, alsmede aan de Brink, het snijpunt van deze wegen. Ten noorden en ten zuiden van de zandrug lagen graslanden, ten oosten van de Bovenbuurtweg lag bouwland en verder oostwaarts de heide die aan de Sijsseelt grensde.

De tot dusver oudst bekende gegevens over Maanen dateren van 1526. Zij vermelden o.m. dat er toen 17 boeren samen 707 schapen hielden. Over bouwland lichten deze bronnen ons niet in. Uit het belastingkohier van 1647 blijkt dat er toen bij de 26 bedrijven 98,17 ha bouwland in gebruik was; onbehuisd was er 6,81 ha. Geleidelijk werd het bouwland uitgebreid tot 216 ha in 1832 (gegevens bij invoering kadaster). De voor de vruchtbaarheid der akkers benodigde mest was in hoofdzaak als schapenmest ter beschikking. Zowel voor de verwerking van schapenmest als voor andere dierlijke mest waren plaggen nodig. Wingebed voor deze plaggen waren de woeste gronden, maar die waren er binnen de Buurt relatief weinig. In 1832 lag tegenover 1 ha cultuurgrond slechts 0,73 ha heide i.p.v. 5 ha die voor Veluwe bedrijven als normaal werd genoemd (mevr. Hacke-Oudemans). Men was dus op een groter gebied dan de Buurt aangewezen en dat had men van oudsher gevonden in de Sijsseelt.

De winning van plaggen geschiedde met een plaghak waarmede heideplaggen van 30 x 30 cm konden worden geslagen. Omdat het ging om de humus was het de kunst om de plaggen zo te hakken dat er zo min mogelijk grond aan zat. Er waren terreinen waar het verboden was om plaggen dikker dan 3 cm te slaan. Grove heide was voor de plaggenwinning niet geschikt. Men plagde ook niet voor de voet, maar men zocht eerst de beste plekken op. Het verworven strooiselmateriaal werd in potstallen en schaapskooien met aarde en mest intensief gemengd. De plaggenresten die op de heide achterbleven, waren een prooi voor de voedselzoekende schaapskudden. De terreinen waar eeuwenlang is geplagd zijn humusarm achtergebleven. De woeste gronden die het dichtst bij de boerderijen lagen werden het meest als plaggenveld gebruikt (Maanderzand) en hadden daardoor in bijzondere mate geleden. Geen wonder dat een deel van de Maander Heide de naam Schraaljammer had (ongeveer het gebied van de ENKA). In de Sijsseelt, dus voorbij de wildwal, waren de heidevelden beter, maar ook daar was kwaliteitsverschil. Volgens de schatting voor de grondbelasting in 1832 lagen de slechtste heidevelden aan de westzijde en de beste aan de oostzijde, tegen het bos. In tegenstelling tot nu, was vroeger dus alleen het oostelijk deel van de Sijsseelt bebost.

De Sijsseelt maakte deel uit van het in de vroege middeleeuwen al genoemde Moftbos dat zich in zuidelijke richting uitstrekte tot de Rijn en aan de westzijde werd begrensd door de wildwal van Wageningen naar Lunteren. In 1427 werd de Sijsseelt in leen gegeven aan Udo den Boese, Heer van Kernhem. Uit wat er dan en later over werd vermeld blijkt dat het oorspronkelijke bos was gedegradeerd tot een ijl struikbos. Op de oudste kaarten van de Sijsseelt uit 1771 staan, verstrooid over een wijds heideveld, slechts eikenstruiken aangegeven. De vroegst vermelde uitgaven voor bebossing van de Sijsseelt dateren uit 1770. Men is met de beplanting begon-

nen in het noorden, ter weerszijden van de oude weg van Ede naar Renkum die in het noordoosten de ronde grens aan het gebied geeft. In de volgende jaren werd dit werk voortgezet en de resultaten daarvan zijn zichtbaar op de kadastrale kaart van 1832. Het gehele oostelijk deel van het terrein, 116 ha groot, is dan met grove den begroeid. Gelet op het geringe bedrag aan arbeidskosten en de grote hoeveelheden gekocht dennenzaad, kan worden geconcludeerd dat die bebossing hoofdzakelijk door zaaien op onbewerkte grond heeft plaats gehad. Door een rupsenplaag in 1844 was het noodzakelijk het dennenbos te vellen en te herplanten.

Het westelijk en zuidelijk deel van de Sijsseelt waren in 1832 nog heide en dat zou nog bijna dertig jaar zo blijven (fig. 2). Vanaf 1860 werd weer uitbreiding aan het bosareaal gegeven ten koste van de heide.

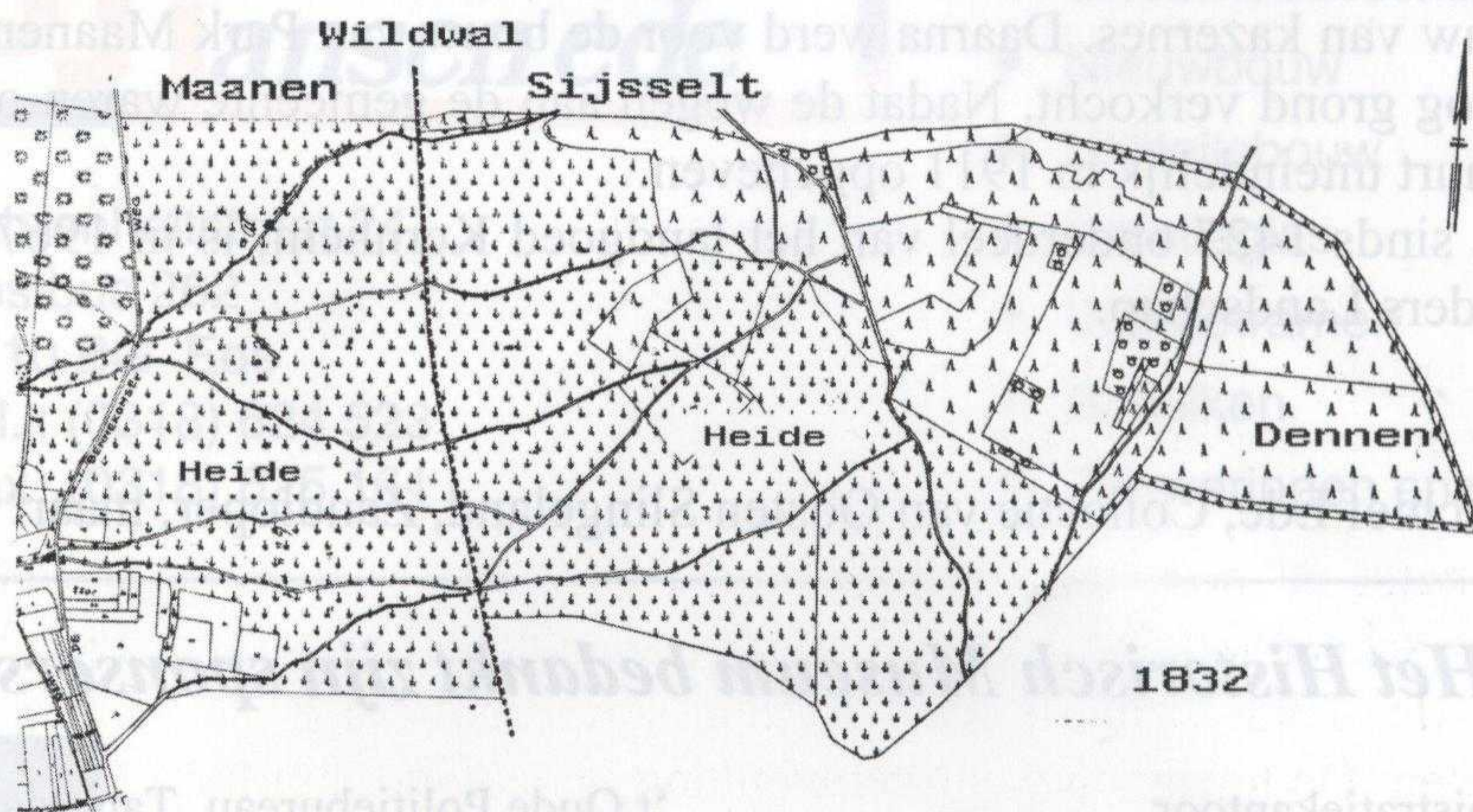

fig. 2 De situatie in 1832 toont aan weerszijde van de wildwal nog heide.

Omstreeks 1870 kwam de vraag naar mijnhout en dat had ook gevolgen voor de Veluwe. In de periode van 1874 tot 1892 werd de gehele Sijsseelt tot bos omgevormd. Tientallen hectaren heide in het zuidwesten van het gebied zijn in die periode afgebrand en met dennenzaad bezaaid. Daarnaast is, op een publieke veiling, nog ruim 100 ha heide van de Bennekomse Buurt gekocht en ingezaaid met grove den. In de genoemde periode van 18 jaar is 155 ha dennenbos door zaaiing en slechts 8 ha door aanplant in plantgaten aangelegd. Afgezien van de aanleg van loofhoutsingels is bij deze extensieve bosaanleg geen diepe grondbewerking toegepast.

Geheel anders was de toestand in het noordelijk deel van de Sijsseelt. Na de desastreuze plaag van de gestreepte dennenrups in 1844 heeft men veel dennenbos door eikenhakhout vervangen waarvoor een behoorlijke markt was door de vraag naar eek. Na deze herbebossing werd ook uitbreiding aan het bosareaal gegeven met

eikenhakhout; de grond werd hiervoor plm. één meter diep gespit. Deze zeer arbeidsintensieve werkwijze belemmerde echter een snelle voortgang.

Geleidelijk werd het gebied waar kon worden geplagd steeds kleiner door de bospolitiek van de eigenaren. Het belang van de Sijsseitse heide voor de boeren uit Maanen werd steeds geringer. Dit was zeker het geval na de aanleg van de spoorlijn Utrecht-Arnhem in 1843, waardoor de schaapsdriften naar de Sijsseitse werden afgesloten.

Het eeuwenlange gebruik van de Sijsseitse heidevelden door de Maander boeren is zonder strubbelingen tot een einde gekomen. De geschetste ontwikkelingen en de veranderingen in de landbouw door de komst van de kunstmest hebben daar aan bijgedragen. Ook de verkoop in 1900 van de gemene gronden over het spoor past in dit beeld; de Buurt verkocht deze voor f 100,- aan het Ministerie van Oorlog voor de bouw van kazernes. Daarna werd voor de bouw van Park Maanen (rondom Parkweg) nog grond verkocht. Nadat de wegen aan de gemeente waren overgedragen is de buurt uiteindelijk in 1911 opgeheven.

De Sijsseitse, sinds 1427 onderdeel van het landgoed Kernhem, is in 1967 verkocht aan het Gelders Landschap.

Bronnen:

Gemeentearchief Ede, Collectie van Oosten Slingeland, Zandloper, maart 1976.

Het Historisch Museum bedankt zijn sponsors*

AAA Administratiekantoor	't Oude Politiebureau, Tapascafé, restaurant & vergaderaccomodatie
Advocatenkantoor Hage	Hulsmann en Partners, Makelaarshuis
Art & Identity	Hypotheek Visie Ede
Autobedrijf J.C. van Roekel	
Axi keukencentrum	
Café de Pineut	Kunsthandel Simonis & Buunk
Fromangerie Bellestein	Posthuma & Schutte, Netwerk
De Heus Optiek	Notarissen
Drogisterij Karens	Repro Mercurius
Van de Bunt, Era Makelaars	Riemens daktechniek
Van der Kolk Ede. B.V.	Roel van Laar interieurbouw
Garagebedrijf Rien Meijer	RVS verzekeringen
Geurt van Heusden, groenten -en fruitspeciaalzaak	Wijnhandel Borg
Hoom Makelaardij	Tandartsen Ede
	Visgilde Rijsemus

*Wilt u ook sponsor worden?

Vanaf een bijdrage van 100 euro per jaar verschijnt uw naam ook op deze lijst en op het bord in de hal van het museum.

een winkel
vol (cadeau-)
ideeën voor
binnen en
buiten

Geels

E D E

Grotestraat 111, Ede Tel.:0318 61 92 92
geels@geelsede.nl www.geels-edede.nl

voor een
volledige
impressie
bezoek
onze
internet
site

Fahrenheitstraat 24
Postbus 262
6710 BG Ede
Tel. : (0318) 624 523
Fax: (0318) 625 161

- 24 uurs glasservice
- Onderhoudsschilderwerk
- Nieuwbouw
- Utiliteitsbouw
- Isolatieglas
- Voorzetramen
- Rolluiken
- Zonweringen enz.

R e s t a u r a n t

Anders & Co

A l l e s i s e r a n d e r s . . .

Periodieken, handelsdrukwerk,
brochures en folders
met vakmanschap vervaardigd bij:

Fahrenheitstraat 26, 6716 BR Ede, tel. (0318) 642 111, fax 642 757

VBO **MAKELAAR**

DRV-VERZEKERINGEN.NL

Van der Hoop uw vertrouwde VBO makelaar & specialist in verzekeringen.

Leden van de Vereniging Oud Ede ontvangen **extra** korting op:
Privé-zorg- en autoverzekeringen (ook op de 2e gezinsauto en /of oldtimer)
Ook ontvangt u **25% korting** op het courtagetarief.

Informatie: DRV-verzekeringen.nl & Vanderhoopmakelaardij.nl
Tel. (318) 65 00 11 - e-mail: info@vanderhoopmakelaardij.nl

MONDIAL MOVERS

Waaijberg verhuizers B.V.

Vlekkeloos verhuizen

overzee en over land

Ede Tel. (0318) 62 45 55 ■ **Hoogezand** Tel. (0598) 39 98 20
www.waaijberg.nl ■ info@waaijberg.nl

